

Varga Mátyás

A Debreceni Nyári Egyetem újraindításának körülményei 1947-ben

Az 1927-ben – nem minden nehézség árán – megindított Debreceni Nyári Egyetemmel olyan intézmény jött létre, amely nemzetközi szinten is a magyar kultúra feltétlen terjesztője és védelmezője tudott lenni. Eredményességét igazolhatja az 1930-as években a világ minden tájáról Debrecenbe érkező több száz hallgató.¹ Ezt az ígéretes kezdeményezést törte meg a II. világháború, s mint utóbb kiderült, nemcsak a háborút követő néhány évre, hanem annál hosszabb időszakra. Hiába sikerült – ismét meglehetősen nehéz körülmények között – 1947-ben újra megindítani a Nyári Egyetemet, az 1948 nyarán lezajlott tanfolyam után tíz év szünet következett.

A második világháború alatt, még 1943 augusztusában is indult kurzus a Debreceni Nyári Egyetemen, és voltak kezdeményezések az 1944 nyarán elindítandó tanfolyamokra is, amelyek azonban végül a front közeledése miatt megghiúsultak. A 2. Ukrán Front csapattestei 1944. október 19-ről 20-ra virradó éjjel elfoglalták Debrecent.² Bár az egyetemi épületekben viszonylag kevesebb kár esett, az oktatás újraindításában komoly gondot jelentett az oktatói gárda megfogyatkozása és a nagymértékben lecsökkent hallgatói létszám.³ Ennek ellenére 1944 decemberében az egyetem mind a négy karán (teológiai, bölcsészettudományi, jog- és államtudományi, orvostudományi) folytatódott a szeptemberben indult szemeszter. Új korszak beköszöntét jelezhette viszont az, hogy ledöntötték az egyetem névadójának, Tisza Istvánnak a szobrát, egyúttal megváltoztatva az egyetem nevét.⁴

¹ A Nyári Egyetem alapításához lásd: Varga Mátyás: A Debreceni Nyári Egyetem alapítása (1927). In.: *Emlékkönyv ifj. Barta János 70. születésnapjára*. Szerk. Papp Imre – Angi János – Pallai László. Debrecen, 2010. 387–396.

² Fehér András – Veress Géza: A demokrácia ígéretétől a kommunista diktatúráig. Debrecen politikai közléte 1944–1947. In: *Debrecen története 5. Tanulmányok Debrecen 1944 utáni történetéből*. Szerk. Veress Géza. Debrecen, 1997. 9.

³ Némedi Lajos: *A Kossuth Lajos Tudományegyetem rövid története 1912–1987*. Debrecen, 1988. 28.

⁴ A Tisza szobor ledöntéséről, az egyetem nevének megváltoztatásáról: Kerepeszki Róbert: Tisza István emlékezete és kultusza a Debreceni Egyetemen a két világháború között. In: *Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára*. Szerk. Maruzsa Zoltán – Pallai László. Debrecen, 2011. 309–322.

Az oktatás megindulása természetesen nem jelentette a Nyári Egyetem háború utáni működésének azonnali kezdetét. A közel két évtizede működő intézmény komoly károkat szenvedett a háború során. Hankiss János, a Nyári Egyetem egyik alapító atyja, 1947. február 5-én jelentést tett a háborús károkról. A Nyári Egyetem birtokában lévő bútorzat, irodai berendezések, a könyvvállomány nagyobb része, az idegen nyelvű könyvek és szótárak többsége megsemmisült, illetve eltűnt. Az előzetes felmérések szerint a kár mintegy 6650 pengőre rúgott.⁵ Hankiss levélben kérte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot (VKM) a károk enyhítésére, 20000 forintot kért a minisztertől, a kérésre azonban érdemi válasz nem érkezett.⁶

Az 1947-es tanfolyam szervezése, még az ilyen rendkívül nehéz körülmények között is tovább folyt. A szervezők a háború után, első lépésként 1945. szeptember 25-én elhatározták egy Nyári Egyetemi Bizottság felállítását. 1946. május 13-án a Bölcsészettudományi Kar – mely szervezője volt a Debreceni Nyári Egyetemnek – a nyári tanfolyamok 1947 nyarától való újjáindítása mellett foglalt állást.⁷ A Nyári Egyetem ismételt felélesztéséhez kormányzati részről szintén megvolt a szándék. A VKM egyértelmű támogatásáról biztosította a Nyári Egyetem vezetőségét.⁸ Az egyetem részéről nem volt ennyire egyértelmű az újjászervezés támogatása. A Bölcsészettudományi Kar 1947. február 24-i tanácsülésén a Nyári Egyetem újraindításáról rendkívüli vita bontakozott ki. Járdányi Paulovics István professzor a háborús károk által bekövetkezett általános szegénység miatt kizártnak tartotta az intézmény munkájának továbbfolytatását, azonban egyéb okot is látott a szüneteltetésre: „*Erkölcsei szempontból a múltban is sok támadás érte az intézményt. Tudjuk, hogy kiváló szakemberek mellett pillanatnyilag porondon lévő közéleti nagyságok is szerepeltek dilettáns előadásokkal, és az semmiképpen sem vált az egyetem díszére, sem hazai, sem külföldi viszonylatban. Azt az érvet sem lehet elfogadni, hogy a nyári egyetem független intézmény a tudományegyetemtől. A köztudatban régen összenőtt egyetemünkkel. Éppen ezért kötelességünk, hogy azzal szemben minden személyi vonatkozástól eltekintve a legkomolyabban állást foglaljunk.*”⁹ A vélemény híven tükrözi, hogy a háború után kialakult politikai közhangulat milyen mértékben szólt bele többek között a Nyári Egyetem életébe. A kari tanács az ellenérvek ellenére is a Nyári Egyetem újjáindítása mellett döntött, és elrendelte a ren-

⁵ Jelentés a debreceni egyetem szünidei tanfolyamát (Nyári Egyetemet) ért háborús károkról. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 2-25. dosszié. 10/1947. etsz. A Nyári Egyetem hagyatéka a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Társadalomtudományi Könyvtárában (továbbiakban DEENK-TTK) található.

⁶ Hankiss János 1947. április 10-én kelt levele a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 26-40. dosszié. 27/1947. etsz.

⁷ Némedi Lajos: *Emlékek, adatok és gondolatok*. Debrecen, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, 1988. 95.

⁸ A VKM 112.269/1946. X. számú levele. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 26-40. dosszié. 27/1947. etsz.

⁹ A jegyzőkönyvnek (1947. február 24.) ezt a részletét közli: Némedi: *Emlékek, adatok és gondolatok*. 95-96. l.

dező bizottság felállítását – Hankiss János igazgatói kinevezésével – a további szervezőmunka lebonyolítására.¹⁰ Az egyetemi tanács 1947. április 24-én megerősítette a nyári tanfolyam újraindítását, hivatkozva a VKM korábbi álláspontjára.¹¹ Megkezdődött a tényleges szervezőmunka.

A Nyári Egyetem 1947. május 8-án tartott rendezőbizottsági ülésén a résztvevők már az adott év konkrét előadásait rendezték három nagy csoportba, és mindegyik csoporthoz külön szervezőbizottságot rendeltek. Az első csoport a VKM kifejezett kérésére a népi jelleget hangsúlyozta, a második csoport a „Természettudomány és munka” címet kapta, míg az utolsó csoport a nyelvtanfolyam volt – immár orosz nyelven is.¹²

A rendezők azonban hamarosan újabb akadályba ütköztek. Az Egyetemi Tanács tagjai az 1947. május 31-i tanácsülésen szembefordultak a VKM korábbi álláspontjával. Megfogalmazásuk szerint „*az egyetem Tanácsa egyhangú határozattal jelenti, a vk. miniszter úrnak, hogy a jelenlegi viszonyok között a nyári egyetem szervezését, 1947-ben sem anyagi, sem szellemi szükséglet szempontjából szükségesnek nem tartja*”.¹³ A határozat akkor született meg, amikor pedig már a VKM is egyértelműen állást foglalt a kérdésben. Kovács Máté VKM államtitkár Hankiss Jánoshoz írt levelében már konkrét támogatást ígért a Nyári Egyetem számára. Egyúttal arra is felhívta az igazgató figyelmét, hogy a tanfolyam elmaradása esetén a VKM által a Debreceni Nyári Egyetemnek ígért támogatásokat más szervek használnák fel. Emlékeztetett arra is, hogy a háború utáni politikai helyzetben a VKM-en belül is érződött bizonyos fokú ellenérzés a szünidei tanfolyam iránt. Arra kérte Hankisst, hogy az egyetem mielőbb foglaljon állást a kérdésben.¹⁴ Hankiss János Juhász Gézával együtt fordult Bozóky Ferenc rektorhoz, hogy az azévi Nyári Egyetem megrendezésére vonatkozó elutasító döntést változtassa meg. A találkozó után Juhász Géza a következőket írta az igazgatónak: „*Azzal érveltem, hogy ha ez a határozat nyilvánosságra kerül, víz nem mossa le egyetemünkről, hogy a) népellenes (parasztifjak már készülnek a nyári egyetemre), b) Debrecen ellenes (amit nekünk szán a VKM, átjátsszuk más város kezére), c) oroszellenes (l. a tanfolyam orosz szakos tanárok részére és a 15000 forint) d) egyetemellenes (hiszen ha más szervek akarnák elvitatni tőlünk a szerzett jogot, nekünk kellene harcolni érte foggal-körömmel)*.”¹⁵ Az érvek, amelyek Juhász Géza felsorolt valóban komolyak voltak. A legnagyobb hatást

¹⁰ *Debreceni Egyetem Évkönyve. 1946-1947-es tanév.* V. fejezet. (Kéziratban) 121. l.

¹¹ Egyetemi Tanács jegyzőkönyve. 1947. április 24. XI. rendes ülés, 240. szám/1746. etsz.

¹² A Nyári Egyetem 1947. május 8. rendezőbizottsági ülése. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 2-25. dosszié. 14/1947. etsz.

¹³ Egyetemi Tanács jegyzőkönyve. 1947. május 31. XII. rendkívüli ülés, 277. szám/1746. etsz.

¹⁴ Kovács Máté VKM államtitkár 1947. június 23-án kelt levele Hankiss Jánoshoz. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 40-58. dosszié. 40/1947. etsz.

¹⁵ Juhász Géza 1947. június 27-én Hankiss Jánoshoz írt levelének eme részletét közli: Némédi: *Emlékek, adatok és gondolatok.* 97.

természetesen a népellenség és oroszellenesség váltotta ki, hiszen ezek rendkívül veszélyesek voltak a háború után megváltozó politikai légkörben.

Az egyetem keretein belül indított előkészületek mellett erőfeszítések történtek a Nyári Egyetem minél szélesebb körű anyagi támogatottságának biztosítására is. Ezt három fő szerv vállalta fel: elsőként a VKM, másodikként a kormányzat néhány szerve, harmadikként Debrecen városa. A három fő forrás mellett megjelent egy alternatív forrás lehetősége is. Hankiss János különféle szervezetekhez intézett támogatási kérelmet. Ennek egyik példája lehet levele a The Rockefeller Foundation-hoz. Az igazgató – mint azt levelében írta –mindenféle támogatást szívesen fogadott volna. Az alapítvány válaszában közölte, hogy semmiféle módot nem talál a támogatására.¹⁶ Hankiss kezdeményezte az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal (OMIH) által már a háború előtti időkben is nyújtott támogatás megújítását. Mivel ez a szervezet több éven keresztül támogatta a Debreceni Nyári Egyetemet, az igazgató az 1947-es tanfolyam költségvetési tervezetében is számított erre a forrásra. Az OMIH a háború után viszont leginkább a propagandában segített. A fentebb említetteken kívül Hankiss az 1945. október 9-én újonnan megalakuló Országos Szabadművelődési Tanácsot és megyei szervezeteit is megkérte a Debreceni Nyári Egyetem támogatására.¹⁷ Ennek hatására a VKM 4000 forintos támogatást biztosított Debrecen város Szabadművelődési felügyelőjén keresztül a nyári tanfolyamra.¹⁸ Hankiss emellett körlevelet intézett Hajdú-, Szabolcs-, Bihar-, Jász-Nagykun-Szolnok- vármegyék Szabadművelődési felügyelőihez, hogy részesítsék anyagi segítségben a Debreceni Nyári Egyetemet. Ígéretben és megértésben nem volt hiány, de a kérelmet elutasították.¹⁹

A Nyári Egyetem támogatása így elsősorban a fentebb említett három szervre maradt. Az 1947-es tanfolyam költségvetési előirányzata 26250 forint bevétellel számolt. Ebbe az összegbe beletartozott a VKM támogatása, a Miniszterelnökség és a Külügyminisztérium felajánlása és Debrecen város adománya. A tervezett kiadásokat ezzel szemben 21645 forintban állapították meg.²⁰

Hankiss János Nagy Ferenc miniszterelnökhöz is levélben fordult, támogatását kérve. A Debreceni Nyári Egyetem eddig elért eredményeinek felvázolása után a háború utáni korszak újfajta – a politikai berendezkedéssel összhangban

¹⁶ Hankiss János 1947. február 15-én kelt levele és a The Rockefeller Foundation 1947. április 9-i válasza: DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 2-25. dosszié. 12/1947. etsz.

¹⁷ Az Országos Szabadművelődési Tanács első elnöke a debreceni Karácsony Sándor pedagógus professzor volt.

¹⁸ A VKM 92800/1947. VIII. számú rendelete. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 2-25. dosszié. 16/1947. etsz.

¹⁹ Hankiss János levele a Szabadművelődési felügyelőségekhez és Hajdú vármegye Szabadművelődési felügyelőjének 1322/1947. számú, és Bihar vármegye 1029/1947. számú levelei. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 2-25. dosszié. 16/1947. etsz.

²⁰ A debreceni Tudományegyetem szünidei tanfolyamának költségvetési előirányzata 1947-re. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 40-58. dosszié. 41/1947. etsz.

lévő – célkitűzéseit ismertette. A tervek között szerepelt a magyar népi művelődés előtérbe helyezése a tanfolyam előadásain, valamint a szomszédos népekkel való baráti viszony kiépítését szolgáló magyar- és idegen nyelvű előadássorozat. Hankiss Jánosnak ebből a leveléből következtethetünk arra, hogy a megváltozó rendszerben különösen nehéz lehetett egy olyan intézmény szervezését megoldani, és megteremteni számára azt az anyagi bázist, amely a Horthy-korszak külpolitikailag is jelentős fóruma volt. A népi jelleg hangsúlyozásának háttérében ugyanakkor a Nemzeti Parasztpárt színeiben áprilisban VKM államtitkárrá kinevezett Kovács Máté – a Debreceni Nyári Egyetem egykori munkatársa és titkára, Hankiss János munkatársa – befolyását láthatjuk. A szomszédos népekkel való baráti együttműködést elősegítő magyar- és idegen nyelvű előadássorozat tervezete minden bizonnyal egy újonnan létrejövő szervvel kereste a kapcsolatot – a VKM Duna-medencei népek szellemi együttműködése elnevezésű osztályával. A miniszterelnöktől kért támogatásra válaszul a Miniszterelnökség 4000 forintos juttatásról biztosította Hankisst.²¹ A Külügyminisztérium szintén 4000 forintos támogatást hagyott jóvá.²² A VKM és a Debrecen által biztosított anyagi források bizonyos fokú összhangban álltak. A háború előtt kialakult egy olyan szokás, mely szerint Debrecen a VKM által mindenkor kiutalt támogatás egyharmad részével járult hozzá a Nyári Egyetem költségeihez. A Nyári Egyetem vezetősége felhívta a város polgármesterének figyelmét erre a szerződésre. A város vezetése a pillanatnyilag elérhető anyagi lehetőségek teljes hiányára hivatkozva szeretett volna elállni a szerződéstől.²³ Debrecen Város Tanácsa első ülésén hatályon kívül helyezte az említett szerződést. A városvezetés arra hivatkozott, hogy a Nyári Egyetem vezetősége 1944 októberétől nem tartotta be a szerződés szerinti kötelezettségeit. Ez az érvelés erősen megkérdőjelezhető volt, hiszen 1944 októberében Debrecen már a frontvonalban volt. Hankiss levélben próbálta a városvezetés és a Nyári Egyetem vezetősége közötti konfliktust rendezni. Öt pontban fogalmazta meg kéréseit Debrecen polgármesterének. Ezek között szerepelt a Nyári Egyetem hallgatói élelmezésének megoldására tett együttműködés, felkérés egy polgármesteri fogadásra, és a hortobágyi kirándulás közös megszervezése. Az utolsó két pontban Hankiss rátért a támogatás kérdésére, és határozottan elutasította az 1942-es szerződés hatályon kívül helyezésének indokait. Határozott véleménye szerint: *„Fővárosi körökben kérdést intéztek hozzánk afelől, hogy Debrecen városa milyen támogatással járul hozzá annak az intézménynek a megrendezéséhez, amelyet bármelyik vidéki nagy város örömszt*

²¹ Hankiss János 1947. március 1-én kelt levele a miniszterelnökhöz és a Miniszterelnökség intézkedése a debreceni Nyári Egyetem támogatásáról. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 2-25. dosszié. 20/1947. etsz.

²² Kovács Máté VKM államtitkár 1947. június 23-án kelt levele Hankiss Jánoshoz. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 40-58. dosszié. 40/1947. etsz.

²³ A Debreceni Nyári Egyetem vezetősége által Debrecen polgármesteréhez írott levél. 1946. november 20. és Debrecen Város Tanácsának levele a nyári egyetem vezetőségéhez. 1946. december 6. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 2-25. dosszié. 4/1946. etsz.

vállalna magáénak.”²⁴ Sorai megtették hatásukat. A város által nyújtandó támogatást Kovács Máté államtitkár döntése tette immár megkérdőjelezhetetlenné. Ebből kiderült, hogy a VKM mintegy 50000 forinttal, a miniszterelnök és a külügyminiszter 4000–4000 forinttal támogatta a Nyári Egyetemet, így a rendelet kéri az összesen 58000 forint egyharmad részét a várostól.²⁵ Végül Debrecen városa is a támogatók sorába lépett. Három határozattal összesen 19250 forintot utalt ki a Nyári Egyetem számára.²⁶ Így a három fő támogatótól összesen 77250 forintos támogatás folyt be. Ehhez az összeghez természetesen egyéb befizetések is adódtak: a jelentkező hallgatók beiratkozási díja, a Szabadművelődési felügyelőség támogatása és néhány más forrás. Hankiss János a Debreceni Nyári Egyetem 1947-es tanfolyamának pénztárforgalmát 120000 forintban adta meg.²⁷

A megfelelő pénzügyi háttér biztosítása mellett a nyári tanfolyam szervezőinek másik legjelentősebb feladata a propaganda és a reklámozás volt, ami a korszakban használatos médiumokon – rádió, sajtótermékek és különféle plakátok – keresztül történt. Jellemét tekintve ezt két, egymástól jól elkülöníthető részből állt. Az első a külföldre irányuló propaganda volt, a másik a hazai közönség megnyerésére irányult. A külföldi hallgatók elérését szolgálta, hogy ismertető prospektusokat küldtek szét a magyar külképviseletek számára. Az 1947-es tanfolyam felhívását elküldték többek között az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Ausztria, Belgium, Bulgária, Franciaország, Hollandia, Lengyelország, Olaszország, Szovjetunió, Svájc, Svédország és Törökország magyar külképviseleteihez.²⁸ Éltek azzal a módszerrel is, hogy – az addigi gyakorlatnak megfelelően – a korábbi diákok folytassanak propagandát saját hazájukban. Ez rendkívül hatékonynak bizonyult, mivel az egykori hallgatók önként vállalkoztak erre a feladatra, anyagi vonzata viszont a szervezők számára nem volt. Az 1947-es tanfolyam szervezésénél azonban figyelembe kell vennünk, hogy a több éves háború sok esetben átrendezte a személyes kapcsolatokat, és ezen túl is több változás hátráltatta a külföldön tevékenykedő egykori Nyári Egyetemi diákok propagáló munkáját. Hazai viszonylatban jelentős szerepet kaptak a napilapok, a rádió és a személyes levelezés. 1947-ben 16 magyarországi városban jelentek meg népszerűsítő hirdetések a Debreceni Nyári Egyetemről. Egy adott városban több olyan lap is megjelenhetett, amelyben szerepelt hirdetés a debreceni nyári tanfolyam-

²⁴ Hankiss János Debrecen polgármesteréhez 1947. április 28-án írt levele. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 26-40. dosszié. 33/1947. etsz.

²⁵ A Vallás- és Közoktatásügyi miniszter Debrecen város polgármesteréhez intézett rendelete. 1947. július 31. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 2-25. dosszié. 18/1947. etsz.

²⁶ Debrecen város Tanács 24.414/1947. IV. határozata. 1947. augusztus 27. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 26-40. dosszié. 33/1947. etsz.

²⁷ Jelentés a debreceni tudományegyetem szünidei tanfolyamának, a Nyári Egyetemnek XVII. évfolyamáról. *a Debreceni Tudományegyetem az 1946-1947. tanév* 246-248. 1. Ezen kívül a jelentés kivonatos formában szerepel az Egyetemi Tanács 1947. december 19. IV. rendes ülésének jegyzőkönyvében.

²⁸ DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 2-25. dosszié. 21/1947. etsz.

ról.²⁹ A hazai propaganda szerves eszközt jelentette a Magyar Távirati Iroda, amely 1947-ben április és augusztus között 12 alkalommal tett közzé jelentést a Debreceni Nyári Egyetemről.³⁰ A Magyar Rádió is szolgáltatott információkat a hallgatóságnak. Az 1947-es tanfolyam augusztus elsejei megnyitójáról való tájékoztatást személyesen Hankiss János kérte a Magyar Rádió Igazgatóságától.³¹ A tájékoztató prospektusok a hazai népszerűsítésben kulcsfontosságúak voltak. A második világháborút követő években, a papírhány miatt a korábbi prospektusokat is fel kellett használni. Hankiss János a háború alatt készített prospektusokból megmaradt 12000 darab felújítására kérte a várost, a költségek átvállalása mellett, miután ebből 3000 darabot átengedett a város saját használatára. Erre azért volt szükség, mivel a következő évben rendezték meg az 1948-as, nagy-szabású centenáriumi tanfolyamot. A város vezetése a 17.852/1947. IV. határozatával elfogadta Hankiss János kérelmét.³² A következő évben rendezett centenáriumi tanfolyam azonban, pontosan a korábbi prospektusok ügye (ürügye) miatt, egy nem várt eseményt hozott, Hankiss Jánost leváltották a Nyári Egyetem igazgatói tisztéből.³³

A propagandával kapcsolatosan még egy szervezet, a Magyarok Világszövetsége tevékenységét kell megemlítenünk. Hankiss János levélben kérte a Magyarok Világszövetségének Elnökségét, hogy a velük kapcsolatban álló magyarság körében népszerűsítsék a Debreceni Nyári Egyetemet.³⁴ A Magyarok Világszövetségének Nőbizottsági elnöke, Gramantik Margit kérte, hogy mihamarabb juttassanak el prospektusokat, mert a következő években nagyszámú érdeklődőre lehetett számítani.³⁵ A propagandamunka ezeken a csatornákon folyt, de belátható, hogy a Magyarországot is magába foglaló szovjet blokk árnyékában nem lehetett olyan jelentős nemzetközi sikerekre számítani, mint a háború előtt.³⁶

²⁹ A vidéki lapok listáját, amelyekben megjelent az 1947-es debreceni Nyári Egyetem propagálása ld. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 22. d. 60-77. dosszié. 69/1947. etsz.

³⁰ <http://archiv1945-1949.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1>
Letöltve 2011. május 3.

³¹ Hankiss János levele a Magyar Rádió Igazgatóságához. 1947. július 2. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 22. d. 60-77. dosszié. 69/1947. etsz.

³² Hankiss János levele Szabó Kálmánhoz, Debrecen polgármesteréhez. 1947. június 9. valamint Debrecen város Tanácsának 17.852/1947. IV. határozata. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 40-58. dosszié. 56/1947. etsz.

³³ Hankiss János leváltásáról részletesebben: Varga Mátyás: 1848 centenáriuma a Debreceni Nyári Egyetemen. In.: *Principium. Pályánk kezdetén*. Szerk. Lukács Anna. Debrecen, 2012. 168-169.

³⁴ Hankiss János levele a Magyarok Világszövetségének Elnökségéhez. 1947. május 8. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 40-58. dosszié. 47/1947. etsz.

³⁵ Gramantik Margit levele Hankiss Jánoshoz. 1947. május 28. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 40-58. dosszié. 47/1947. etsz.

³⁶ A háború előtti években a debreceni Nyári Egyetemnek 1938-ban 812, 1939-ben pedig 862 hallgatója volt. Közülük az előbbi évben 369, míg a másodikban 263 hallgató volt külföldi. Némedi: *Emlékek, adatok és gondolatok*. 174.

A Debreceni Nyári Egyetem 1947. augusztus 1-én délelőtt 10 órakor nyitotta meg kapuit. A megnyitón a VKM részéről Kovács Máté államtitkár, míg a város részéről Szabó Kálmán polgármester jelent meg. Bozóky Ferenc rektor nyitóbeszédében a magyar kultúra feltétlen szolgálojának nyilvánította a nyári tanfolyamot. Kifejtette, hogy egy kis nemzet is lehet nagy, ha népi jellegzetességeit megőrzi, illetve kultúráját közvetíti más nemzetek felé. A VKM nevében Kovács Máté nyitotta meg az 1947-es tanfolyamot. Beszédében három fő vonalra hívta fel a figyelmet, amelyek a Nyári Egyetem vonatkozásában követendők. Első az a belföldi igény, miszerint a tudomány, a legújabb kutatási eredményeket a szélesebb hazai közönség számára ismertté teszi. Második a magyar nép jellegzetességeinek, a magyar táj szépségeinek bemutatása a külföldieknek, és végül a Nyári Egyetem különféle nemzetiségű hallgatóinak kölcsönös összekovácsolása. Kovács Máté beszédében a Nyári Egyetem tevékenységét „szellemi földosztásnak” nevezte, és megjegyezte, a nyári kurzus legfőbb feladata külföld felé, hogy ideküldött követeinek a magyar kultúra nagyságát bemutassa. Ezt követően a város részéről Szabó Kálmán polgármester, majd a Nyári Egyetem vezetősége köszöntötte az ünnepségen megjelent mintegy 200 fős hallgatóságot.³⁷ A korabeli sajtó több cikket is közreadott a nyári tanfolyammal kapcsolatban.³⁸ A *Debreczen* című napilap 1947 júliusában beszámolt arról, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter Ortutay Gyula, aki korábban az előadók névsorában is előfordult, egyértelműen kiállt a Nyári Egyetem mellett. Ortutay „*nagy elismeréssel nyilatkozott arról a tudományos kulturális hivatásról, amelyet a Nyári Egyetem tölt be a magyar népi művelődés elmélyítése és külföldiekkel való megismertetése terén*”.³⁹ A *Tiszántúli Néplap* – politikai nézeteinek megfelelően – már másfajta hangnemben írt. „A nyári egyetem a dolgozókért” című cikkében komoly bírálatot fogalmazott meg a Nyári Egyetem korábbi tevékenységével kapcsolatban. A cikk szerint a háború előtt – és alatt is – az előadások „*évről-évre kevésbé nemzetközi jelleggel*” folytatódtak „*s a külföldet mindinkább csak a Berlin-Róma tengely bűvkörébe szédült országok fiai képviselték*”. Az előadások mellett a Nyári Egyetemek összességében pusztán „*az uralkodó osztály érdekeit, érdeklődés körét és ízlését igyekeztek szem előtt tartani*”.⁴⁰

A hallgatói létszámról és annak nemzetiségi összetételéről eltérőek az adataink. A szokásos évi jelentés a Nyári Egyetem működéséről a beiratkozott hallgatók számát 259 főben adta meg, melyből 241 fő magyar volt. A külföldiek száma

³⁷ A nyári egyetem 1947. augusztus 1-i megnyitójáról több napilap is beszámolt. *Debreczen* 1947. augusztus 2. 3. lap., *Tiszántúli Néplap* 1947. augusztus 2. 3. lap., *Tiszántúli Népszava* 1947. augusztus 2. 3. lap.

³⁸ A korszakban Debreczenben működő három legjelentősebb napilap a debreceni kommunisták politikai napilapja a *Tiszántúli Néplap*, a szociáldemokraták lapja a *Tiszántúli Népszava*, és a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt orgánuma a *Debreczen* voltak. A korabeli sajtótörténethez lásd, Bényei Miklós: A debreceni sajtó 1944 után. In: *Debreczen története 5. Tanulmányok Debreczen 1944 utáni történetéből*. Szerk. Veress Géza. Debrecen, 1997. 337-342.

³⁹ *Debreczen* 1947. július 4. 3. lap.

⁴⁰ *Tiszántúli Néplap* 1947. július 27. 7. lap.

a következőképpen alakult: 12 francia, 3 bolgár, 1 osztrák, 15 svájci állampolgár. A magyar és külföldi diákok együttes száma (272 fő), ezek szerint több lett volna, mint a beiratkozottaké.⁴¹ Az 1947. december 19-én kelt igazgatói jelentés ismét más számokat közölt az Egyetemi Tanáccsal. Eszerint, a beiratkozott hallgatók létszáma 262 fő volt, akik közül 241 fő magyar, 12 francia, 3 bolgár, 1 osztrák, 3 svájci állampolgár volt.⁴² Az 1947-es tanfolyamra jelentkezett és beiratkozott hallgatók pontos számát több okból nehéz biztosan megadni. A háborút követően az országban működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) több esetben elutasította a beutazási engedélykérelmeket, hiába volt a jelentkezőknek vízumkedvezményük.

A háború utáni években komoly nehézséget jelentett a hallgatók elszállásolása, étkeztetése, ellátása. Hankiss János élénk levelezést folytatott a debreceni szállodákkal, vendéglősökkel a hallgatók ellátásának érdekében.⁴³ Különböző utazási és szórakoztatási kedvezményekről is tárgyalt a város illetékes szerveivel.⁴⁴ A beiratkozási díj kötelezően 20 forint volt, ami magába foglalta az összes belépő árát a hangversenyekre, ünnepélyekre és bemutatókra, ezen kívül tartalmazta a kedvezményes vasúti igazolvány kiállításának illetékét, az ételmezési jegyek árát. A jelentkezők három szállástípus közül választhattak: szállodai- vagy bútorozott szoba, diákothron. A szállások díja minden esetben magában foglalta a napi háromszori étkezés árát. Felhívták a figyelmet arra, hogy mindenki hozza magával cukor-, kenyér-, liszt- és zsírjegyeit, mert aki nem rendelkezik ezekkel a tanfolyam ideje alatt, az nem részesülhet ellátásban. A hallgatók a következő vendéglőkben fogyaszthatták el ebédjüket, vacsorájukat a Nyári Egyetem által kiadott étkezési jegyek ellenében: Arany Bika, Gambrinus, Páll-söröző, Nagyerdei Vigadó és Nagyerdei Strandfürdő Vendéglő. A reggelit mindenki szállásán fogyasztotta el.⁴⁵ A résztvevők 50%-os vasúti kedvezményt, kedvezményes villamos- és fürdőbérletet vehettek igénybe, és a nyári egyetemi igazolójeggyel ingyenesen látogathatták a múzeumokat, közgyűjteményeket és a különböző művelődési célú intézményeket.⁴⁶

A beiratkozott jelentkezők több tudományterület előadásait hallgathatták. Az előadások naponta délelőtt 9–12 óra, valamint délután 17–19 óra között zajlottak. Magyar mellett angolul, németül és franciául is tartottak előadást. Az előadások a társadalomtudományok és a természettudományok tárgyköréből zajlottak. Fő

⁴¹ *Debreceni Egyetem Évkönyve. 1946–1947-es tanév.* V. fejezet. (Kéziratban) 246–248. lap.

⁴² Egyetemi Tanács jegyzőkönyve. 1947. december 19. IV. rendes ülés, 112. szám/718. etsz.

⁴³ DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 40–58. dosszié. 55/1947. etsz.

⁴⁴ Kedvezményes fürdőbelépő a Nagyerdei Gyógyfürdőbe. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 40–58. dosszié. 56/1947. etsz. illetve kedvezményes villamosbérlet 57/1947. etsz. Kedvezményes vasúti jegy tárgya. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 26–40. dosszié. 30/1947. etsz.

⁴⁵ Hankiss János levele a Vendéglős Szakosztály elnökéhez. 1947. július 5. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 22. d. 80–99. dosszié. 8/1947. etsz.

⁴⁶ *Nyári Egyetem*, Debrecen, 1947. (ismertető). DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 22. d. 60–77. dosszié. 70/1947. etsz.

tematikájuk „A magyar nép zenéje, költészete és művészete” és „Természet és munka” volt. Az előbbi tárgykör leginkább a „magyar nép szellemi és művészeti alkotásainak kérdése” gondolatkörhöz kapcsolódott.⁴⁷ A háború előtti tanfolyamokhoz képest 1947-ben nagyobb szerepet kaptak a természettudományos előadások.⁴⁸ Emellett két kisebb csoportot alkottak az „Időszerű tudományos kérdések” és a „48 felé” témájú előadások. Az előadók névsorát, az előadások címeit a korábbiaknak megfelelően a korabeli sajtó is közölte. Az előadások összességére jellemző, hogy a címeikben megtalálható a „nép” továbbá a „magyar nép” és „magyar népi” jelző, még a természettudományi jellegűeknél is. A magyar sajátosságokat hangsúlyozó előadások címei kormány szinten okoztak problémákat. Erre hívta fel Hankiss figyelmét Kovács Máté államtitkár: „Egyetlen szembetűnő benne, hogy túlságosan hangsúlyozza a különleges magyar szempontokat a címekben. Ez ma több körben is nem túlságosan rokonszenves. A címek kissé 6–7 évvel ezelőtti izt sugalmazznak, célszerű volna átalakítani őket. S még valami: a művészet, népi művészet című előadásnál Medgyessy Ferencet jobb volna elhagyni”.⁴⁹ Medgyessy Ferenc 1947-ben végül nem tartott előadást a Nyári Egyetemen. Kovács Máté államtitkár azonban igen, mégpedig az általa is kifogásolt témakörből, „A debreceni írók népi jellege” címmel. Az előadások címeinek teljes megváltoztatására természetesen már nem maradt idő, azonban finomabb módosítások történtek. A természettudományok tárgyköréből 1947-ben több előadás hangzott el, mint a korábbi években. A Nyári Egyetem előadássorozatába bekapcsolódott az Orvostudományi Kar, erősítve a természettudományi vonalat. A magyar és idegen nyelvi kurzusok időpontjai tetszés szerint délelőtt 8–9 óra között, 11–12 óra között, vagy pedig délután 16–17 óra között folytak.⁵⁰

A Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 88089/1947/III rendeletével orosz nyelvi továbbképző tanfolyam rendezésével bízta meg a Nyári Egyetemet. A tanfolyamra augusztus 4–29-e között került sor. Célul tűzték ki azoknak a pedagógusoknak a továbbképzését, akik az adott pillanatban is oktatták az orosz nyelvet vagy irodalmat.⁵¹ Erre összesen 22 jelentkező volt.⁵² Az orosz nyelvi tanfolyam lebonyolítására a VKM 25000 forintos támogatást biztosított (a Nyári Egyetem teljes támogatásának felét!), melyet a Nyári Egyetem nem használt fel

⁴⁷ *Tiszántúli Néplap* 1947. július 24. 3. lap.

⁴⁸ *Nyári Egyetem*, Debrecen, 1947. (ismertető). DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 22. d. 60-77. dosszié. 70/1947. etsz.

⁴⁹ Kovács Máté levele Hankiss Jánoshoz 1947. július 10. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 40-58. dosszié. 40/1947. etsz.

⁵⁰ A Debreceni Tudományegyetem Szünidei Tanfolyamának (Nyári Egyetem) magyar nyelvű előadássorozata 1947. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 22. d. 80-99. dosszié. 98/1947. etsz.

⁵¹ A VKM 109579/1947 III számú levele a Nyári Egyetem Igazgatóságához. 1947. július 26. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 26-40. dosszié. 35/1947. etsz.

⁵² A debreceni orosz tanfolyamra jelentkeztek 1947-ben. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 26-40. dosszié. 35/1947. etsz.

teljes mértékben.⁵³ Az orosz nyelvi tanfolyam rendezése és ennek anyagi támogatottsága a VKM részéről, az előadások címei és témái egyértelműen jelezték a nemzetközi környezet változását, és azok magyarországi hatásait.

A Nyári Egyetemen az előadások mellett kulturális programok és kirándulások is szerepeltek. Több hangversenyt, népdalestet és operaelőadást is rendeztek. A zenei események mellett az érdeklődők „Írói estre”, „Regös estre” és a debreceni Ady Társaság estjére is ellátogathattak.⁵⁴ 1947-ben három kirándulásra került sor a Nyári Egyetem keretein belül. A hallgatók első alkalommal a klasszikusnak mondható hortobágyi kiránduláson vehettek részt. A korabeli tudósítások a háború előttiéhez képest rendkívül szűkszavúan és röviden számoltak be az eseményről.⁵⁵ Ezen kívül egy szintén hagyományosnak mondható hajdúszoboszlói, és egy tokaji kirándulásra került sor.⁵⁶

Az 1947-es tanfolyam szervezése kapcsán egy olyan eseményre is sor került, melyre addig nem volt példa. A debreceni rendőrség politikai osztálya nyomozást indított egy korábbi előadó ügyében. 1947. március 20-án Hankiss János azt írta Kiss Árpádnak, hogy rendőrök jártak a Nyári Egyetem Igazgatóságán és egy Szendy nevű előadóról érdeklődtek, aki még 1942-ben tartott előadást. A nem hivatalos kihallgatás során az előadás tartalmára is rákérdeztek, és jelezték, hogy hivatalos jelentést várnak az esettel kapcsolatban a Nyári Egyetem Igazgatóságától.⁵⁷ Kiss Árpád válaszában nem adott megerősítést, szerinte Szendy nevű előadó nem volt a Nyári Egyetemen 1942-ben, azonban nem zárta ki, hogy a Nyári Egyetem előadásaihoz kapcsolódó tanfolyamok valamelyikében előadhatott.⁵⁸ Több adat jelenleg nem áll rendelkezésünkre az esetről, az ilyen jellegű nyomozás ténye azonban már előre vetíti a Nyári Egyetem további sorsát az erősödő szovjet befolyás időszakában.

A Nyári Egyetem 1947-es évfolyamának záró ünnepélyére 1947. augusztus 17-én került sor. Az ünnepségen Bozóky Ferenc mondott beszédet, majd a VKM képviseletében Boér Miklós osztálytanácsos méltatta a Nyári Egyetem munkáját

⁵³ Elszámolás orosz szakos tanárok részére Debrecenben rendezett tanfolyam bevételeiről és kiadásairól. 1947. szeptember 17. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 23. d. 120-132. dosszié. 120/1947. etsz.

⁵⁴ A Debreceni Tudományegyetem Szünidei Tanfolyamának (Nyári Egyetem) magyar nyelvű előadássorozata 1947. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 22. d. 80-99. dosszié. 98/1947. etsz. Emellett a korabeli napilapok tájékoztatása: *Debreczen* 1947. augusztus 8., 12., 14. és *Tiszántúli Néplap* július 24., augusztus 12.

⁵⁵ *Debreczen* 1947. augusztus 5. 5. lap. és *Tiszántúli Néplap* 1947. augusztus 5. 4. lap.

⁵⁶ A Debreceni Tudományegyetem Szünidei Tanfolyamának (Nyári Egyetem) magyar nyelvű előadássorozata 1947. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 22. d. 80-99. dosszié. 98/1947. etsz.

⁵⁷ Hankiss János levele Kiss Árpádhoz. 1947. március 20. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 2-25. dosszié. 25/1947. etsz.

⁵⁸ Kiss Árpád levele Hankiss Jánoshoz. 1947. április 1. DEENK-TTK. Nyári Egyetem hagyatéka 1947. 21. d. 2-25. dosszié. 25/1947. etsz.

és tevékenységét, végül pedig a város képviselőjeként Asztalos Sándor közművelődési tanácsnok mondott köszönetet.⁵⁹

Az 1947-es tanfolyam az Egyetemi Tanács jegyzőkönyve és az Igazgatói jelentés szerint rendben lezajlott. Az Egyetemi Tanács jegyzőkönyve felhívja a figyelmet a Nyári Egyetem nehézségeire és eredményeire. Legtöbb probléma a külföldi jelentkezők esetében mutatkozott, ugyanis sokan még utazásukat sem kezdhették meg Debrecenbe, a különféle engedélyek hiánya miatt. Legfontosabb eredményként említi a jelentés, hogy a második világháború okozta pusztítás után komoly újjáépítés zajlik Magyarországon és Debrecenben. A Nyári Egyetemen nem pusztán fizikai, sokkal inkább szellemi és tudományos vonatkozásban figyelhető meg mindez. Ennek lehettek tanúi az 1947-es tanfolyamon résztvevő hallgatók.⁶⁰ Az Igazgatói jelentés a támogatásokra tért ki részletesebben. A Nyári Egyetem kétségtelen eredményeként említette, hogy a nehéz gazdasági környezetben jelentős összegű támogatást tudott mozgósítani különböző forrásokból.⁶¹ A következő évben az 1848–1849-es szabadságharc centenáriumi ünnepségsorozata nagy nehézségeket okozott a Nyári Egyetem szervezésében és lebonyolításában. A centenáriumi tanfolyam után tíz évre megszűnt a Nyári Egyetem. Ezt követően újjáalakult, akkor azonban már teljesen más politikai légkörben és nemzetközi kapcsolatrendszerben, elveszítve korábbi szerepét és hivatását.

⁵⁹ *Debreczen* 1947. augusztus 19. 3. lap. és *Tiszántúli Néplap* 1947. augusztus 19. 3. lap.

⁶⁰ Egyetemi Tanács jegyzőkönyve. 1947. december 19. IV. rendes ülés, 112. szám/718. etsz.

⁶¹ *Debreceni Egyetem Évkönyve. 1946–1947-es tanév.* V. fejezet. (Kéziratban) 246–248. lap